

❖ An Lúibín ❖

1 Lúnasa 2005

Cá Mhéad Gaeilgeoirí Atá Ina gCónaí i gCeanada?

Irish speakers in Australia tend not to be aware of the Irish speakers of Canada; America overshadows them. But the number of Canadian Irish speakers is significant and growing. Here Aralt Mac Giolla Chainnigh, a Canadian himself, asks how many Gaeilgeoirí there are in his country.

Is deacair an cheist í sin. Más mian linn freagra eolach a thabhairt caithfidh muid féachaint ar dtús ar an daonáireamh is déanaí: 2001.

Daonra iomlán: 29,639,030
Rugadh in Éirinn (an Phoblacht amháin): 25,850

Is íseal an uimhir iad an céatadán a rugadh in Éirinn, i gcomparáid leis an áireamh iomlán daoine de shliocht Éireannach atá ina gcónaí i gCeanada (13%–18%). Tá fáth leis sin. Déan comparáid leis na cúig áit eachtrannacha is mó inar rugadh Ceanadaigh:

An Ríocht Aontaithe:	605,995
An tSín:	332,825
An Iodáil:	315,455
An India:	314,690
Na Stáit Aontaithe:	237,920

Ar an chéad dul síos, taispeánann na huimhreacha seo claonadh soiléir chuig na Sásanaigh sa leathchéad bliain a chuaigh thart. Ina dhiaidh sin, barraíocht daoine a bheith ina gcónaí sna holltíortha: an tSín agus an India. Tháinig an chuid is mó de na hIodálaigh go dtí Ceanada tar éis an Dara Cogadh Domhanda leis an scrios a tharla ina dtír féin. Maidir leis na Stáit Aontaithe, bíonn daoine ag trasnú na teorann de shíor anonn is anall.

Más mian linn buille faoi thuairim a thabhairt faoin líon inimirceach a rugadh sna Sé Chontae, is féidir an cóimheas idir daonra iomlán na Ríochta Aontaithe agus tuaisceart na hÉireann a úsáid (50 milliún/1.7 milliún). Má chuirimid an méid sin i gcóimheas leis an 605,995 inimirceach a tháinig as an Ríocht Aontaithe, faighimid 20,604 – ar chomhchéim leis an uimhir as Poblacht na hÉireann (25,850). Seans go bhfuil uimhir an Tuaiscirt rud beag níos airde ná 20,604, mar bhí ceangal láidir riamh idir cúige Ontario agus tuaisceart na hÉireann, idir Chaitlicigh agus Phrotastúnaigh.

An 25,850 inimirceach úd as deisceart na hÉireann, cá mhéad acu a bhfuil Gaeilge ar a dtoil acu? Den chuid is mó, tháinig na hinimircigh sna 50í agus na 60í agus iad 20–30 bliain d'aois. Sin é le rá go bhfuair siad a gcuid oideachais in Éirinn – agus oideachas maith, le Gaeilge mar chuid de. Is fíorannamh a bhuaílim le duine i gCeanada a rugadh i ndeisceart na hÉireann agus nach bhfuil Gaeilge aige. Séannann siad go bhfuil Gaeilge acu ar ndóigh, ach nuair a chuirim iallach gan trócaire orthu, roghnaíonn siad i gcónaí an Ghaeilge a úsáid seachas náire a fháil. Mar thomhas

íseal déarfainn go bhfuil 20,000 duine as Poblacht na hÉireann i gCeanada agus Gaeilge acu. Cuireann sin san áireamh an codán a tháinig go dtí Ceanada agus iad ina bpáistí gan Ghaeilge.

Is lú an cumas Gaeilge atá ag daoine as na Sé Chontae i gCeanada. É sin ráite, is minic atá Gaeilgeoirí as na Sé Chontae ar na gníomhaithe Gaeilge is éifeachtaí. Sa leabhar *Teangacha Eorpacha 8: An Ghaeilge - a haghaidh roimpi* (1999) deirtear go bhfuil Gaeilge ag 10% de dhaonra thuaisceart na hÉireann. Más amhlaidh atá an céatadán i measc inimirceach Éireannach i gCeanada, tá 2,000 Gaeilgeoirí ón Tuaisceart againn.

Anois, caithfidh uimhir na nGaeilgeoirí a rugadh i gCeanada a mheas. Tá aithne agam ar theaghlach Éireannacha i gCeanada a úsáideann an Gaeilge sa bhaile, agus ar fhás a gcuid páistí suas le Gaeilge. Is scéal annamh é, ach tarlaíonn sé. Tá cúrsaí Gaeilge ar ardchaighdeán le fáil i roinnt ollscoileanna i gCeanada (Ottawa, Toronto, St Mary's, Antigonish, Concordia, Memorial) agus i meánscoil amháin (Kingston Collegiate and Vocational Institute); leanann roinnt daoine ar aghaidh leis an fhoghlaim go dtí go mbíonn siad líofa i ndiaidh na cúrsaí a dhéanamh, i gCeanada nó in Éirinn (Oideas Gael nó Áras Mháirtín Uí Chadhain, mar shampla). Tá ranganna oíche le fáil in áiteanna éagsúla (Vancouver, Calgary, Toronto, Mississauga, Kingston, St John NB, St John's NF, Ottawa, Sudbury, London, Guelph, Montréal, Pickering, Red Deer) agus is minic atá beirt nó triúr i ngach rang a mbaineann an líofacht amach. Is é an áis is mó atá le fáil ag foghlaimgeoirí i gCeanada an tsraith deirí seachtaine Gaeltachta in Ontario, in Quebec agus in oirthear na Stát Aontaithe. Ar na hócáidí seo, ní hamháin go bhfuil Gaeilge á teagasc sna ranganna, ach tá 'conradh neamhghoirmiúil' ag gach duine go n-úsáidfidh sé an méid Gaeilge atá aige taobh amuigh den rang chomh maith. Oibríonn an córas seo go seoigh agus is mar gheall ar na hócáidí seo, den chuid is mó, go bhfuil Gaeilgeoirí ann a rugadh i gCeanada. Measaim go bhfuil 500 Gaeilgeoirí i gCeanada a rugadh sa tír seo. Táim lánchinnte de nach bhfuil níos mó ná 1,000 acu ann.

Cá mhéad duine a úsáideann Gaeilge go tráthrialta? Chun meastachán a dhéanamh ar líon na nGaeilgeoirí a rugadh sa Phoblacht, bainfidh mé feidhm as an eolas atá agam ar inimirceigh in Ottawa, príomhchathair Cheanada, le daonra $\frac{3}{4}$ milliún. De réir dhaonáireamh na bliana 2001, tá 705 inimirceach ann as deisceart na hÉireann. Measaim go bhfreastalaíonn 500 acu ar ócáid Éireannach amháin, ar a laghad, sa bhliain agus mar sin go bhfuil smearaithne agam orthu. Ní dócha go bhfuil daoine ann a úsáideann an Ghaeilge go minic nach bhfuil aithne agam orthu. Is furasta dom cuimhneamh ar dheichniúr a úsáideann an Ghaeilge go laethúil (2%), agus deichniúr eile a úsáideann í go seachtainiúil ar a laghad (2%). Creidim nach áibhéil a rá go bhfuil na céatadán chéanna ann i measc na ndaoine nach bhfreastalaíonn ag ócáidí Éireannacha, mar tá eolas agam faoi theaghlach a úsáideann Gaeilge sa bhaile agus gan suim dá laghad acu a bheith páirteach i gcomhphobal Éireannach a gceantair.

Maidir le Gaeilgeoirí a rugadh sa tuaisceart, is é mo thaithí nach bhfuil drogall dá laghad orthu Gaeilge a úsáid chomh fada agus atá Gaeilgeoirí eile ann chun a bheith ag caint leo (cé gur minic nach bhfuil). Ar an gceann caol de, abair go n-úsáideann 15% an Ghaeilge go laethúil, agus 15% go seachtainiúil í.

Maidir le Gaeilgeoirí a rugadh i gCeanada, déarfainn go n-úsáideann 80% go laethúil í. Tá Gaeilge á foghlaim chomh dúthrachtach sin i gCeanada gur dheacair dom a chreidbheáil nach mbeadh siad á húsáid gach lá ar chaoi amháin nó ar chaoi eile. Is cinnte gur mar sin atá an scéal i measc na nGaeilgeoirí Ceanadacha a bhfuil aithne agamsa orthu.

Chun na huimhreacha a chur le chéile:

	Cumas	Úsáid
--	-------	-------

		laethúil	seachtainiúil
An Phoblacht	20,000	400	400
Tuaisceart Éireann	2,000	300	300
Ceanada	500	400	100
An tIomlán	22,500	1,100	800

Michael Davitt

The poet Michael Davitt died suddenly on 19 June 2005. He was one of the best-known of contemporary Irish-language poets, and one of the most original. His work began in the seventies, and was striking from the beginning. He belonged to a group of poets whose work was urban and contemporary – the language of a new age.

B'iontach óg é Michael Davitt nuair a chuir sé amach a chéad dánta, saothar a raibh an chuid ab fhearr de idir ghreanta agus ghreannmhar agus a thaispeáin seiftiúlacht aigne a d'oir go binn don saol nua. Ba léir ó thús gurbh fhile é seo a raibh sainbhlas ar ar scríobh sé. Ní raibh a ghlúin ar an gcéad dream a thréig foirmeacha ídithe an tseansaol; scar Máirtín Ó Direáin leo sna daichidí, agus ghabh na filí a lean é bealach eile arís. Bhain Davitt leis an dream a bhunaigh an iris *Innti* chun an fhilíocht nua a fhoilsíú. Mar a deir Mícheál Ó hUanacháin (*Comhar* Iúil 2005): 'B'é an rud ba mhó a chuir filí *Innti* ar a súile don phobal léitheoireachta go bhféadfadh an teanga bogadh ar aghaidh píosa fada ón déanamh traidisiúnta, agus plé le hábhair níos comhaimsearthaí, níos teicneolaí, níos catharthaí'.

Rugadh Davitt sa bhliain 1950, rud a d'fhág go raibh sé ina ógánach i mbliain na réabhlóide, 1968, nuair a bhí clocha pábhála á radadh go fuíoch i bPáras. Níor teilgeadh na clocha céanna chomh fada le hÉirinn ná baol air, ach tá fiontraíocht ina shaothar atá ag luí le maith leis an aimsir úd, agus féinmhúinín a chuirfeadh iontas ort. Bhí cuid dá léitheoirí idir dhá chomhairle. Scríobh an sárfhile Seán Ó Ríordáin tamall de bhlianta ina dhiaidh sin agus é ag déanamh tagairt don dán *Hiraeth*:

Táimid ag tóraíocht filíochta. An filíocht é seo nó gimic?... Neosfaidh an aimsir.

Dúradh faoi iriseoireacht an Ríordánaigh féin go raibh idir mhaith agus mheasartha inti ach go raibh an chuid ab fhearr di ar fheabhas ar fad. Níor mhór an méid céanna a rá faoi fhilíocht Davitt. Ba iad na liricí ba ghonta na cinn ab fhearr dá chuid, cé go raibh fuaimint sna dánta eile a bhí in easnamh ar an saothar a chum roinnt dá chomhfhilí - daoine a chuirtear ar chomhchéim leis sna hantálóga. Tá greann agus buairt agus deisbhéalaí ag baint lena shaotharsan, é sin agus binneas focal; agus tá an fiar-radharc ar an saol aige is dual don fhile.

seile fhiarsceabhach ghaoithe
i gcoinne dhoras an tí
anuas as cuanta mo chuimhne
amach thar shléibhte sí
san áit gur tháinig mo chéad ghrá i dtír
in Éirinn fadó

is pógaim a bhfuil ann di fós
na forainmneacha ina glór...

Ní rólíonmhar iad filí aitheanta na Gaeilge, agus (mar a dúirt duine acu) tá a lucht coimhdeachta d'fílis féin ag gach file díobh. Is deacair na baiclé a sheachaint i saol cúng na hÉireann, ach bhí tuiscint ag Davitt ar shaol ab fhorleithne ná sin, agus cumas cumadóireachta aige a d'fhéadfadh an tuiscint sin a chur in iúl. Mothaíonn tú gur scríbhneoir den saghas Eorpach é, cé nach gceileann an tréith sin an dúchas air: *aithne dhúinchaoinéach atá anois agam/orm féin...*

Ba dheacair a rá gur scríobh Davitt an iomarca. Bhí rudaí eile idir lámha aige as éadan a chéile; é ina mhúinteoir, ina thaighdeoir teangeolaíochta, ina fhear drámaíochta, ina bhainisteoir ar rannóg i nGael-Linn, agus baint aige ina dhiaidh sin leis an teilifís. As an saol measctha sin a tháinig cuid de na liricí is fearr a scríobhadh i nGaeilge lenár linn. Tá an fharraige ina chuid filíochta, agus tuiscint ar an gcaill; is luath a rug an bás air. Scríobh sé *Chugat* agus é óg:

ná fan rófhada liom
mura dtagaim sa samhradh bán
uaireanta meallann an fharraige mé

ar an mbóthar fada chugat
níl inti ach mo dheora féin

slánaigh do chroí
ná habair gur thréigeas thú
abair gur bád mé

Gaeilge na hUngáire

Irish has a European presence in academia, and one of its locales is the University of Szeged in Hungary.

Tá Gaeilgeoirí á soláthar ag an Ungáir – ag Ollscoil Szeged, áit a bhfuil cúrsa léinn Éireannaigh ar fáil le deich mbliana anuas faoi stiúradh Ed Kelly. Tá cúrsa Gaeilge ag baint leis le deich mbliana, rud a thosaigh nuair a d'iarr Kelly ar Harry Fitzpatrick (fear a chuir faobhar ar a chuid Gaeilge i nDún na nGall) é a chur ar bun. Ní raibh súil acu ach le cúig mhac léinn déag, ach chuir cúig mhac léinn is trí fichid isteach ar an gcúrsa, agus tá an-éileamh air ó shin. Dá bhrí sin mhol stiúrthóir na hinstiúide ag Szeged, dá ndéanfadh mic léinn an cúrsa léinn Éireannaigh gur cheart iachall a chur orthu Gaeilge a dhéanamh, ach áitíodh air nár chríonna an tseift é. Dúirt Kelly leis *The Irish Times* go mb'fhéidir go mbeadh clú air féin feasta mar an duine a choinnigh Gaeilge riachtanach amach as an Ungáir.

Tháinig duine de na mic léinn úd, Lili Zach, ar cuairt chun na hÉireann i mbliana, áit ar tháinig *The Irish Times* suas léi (i mBéarla, ar ndóigh). Dúradh léi sular tháinig sí gur beag suim a bhí ag formhór na nÉireannach i labhairt na teanga, ach i mBaile Átha Cliath fuair sí go raibh daoine an-sásta feidhm a bhaint as cibé Gaeilge a bhí acu.

Ag tumadh na múinteoirí

It is being argued that all those who teach Irish in Ireland's primary and secondary schools should be prepared for their task by means of a total immersion course.

Níl sé chomh fada sin ó bhí píosa ag Máiréad Ní Chinnéide (19/7/05) ar *The Irish Times*, á rá gur mhór an t-ábhar sásaimh di béim mhór ar ilteangachas a bheith i bpolasaí nua oideachais

Chonradh na Gaeilge agus é mar aidhm leis go mbeadh ardchumas i dtrí theanga ag gach dalta scoile – scéal a bhí á phlé ag *An Lúibín* tamall ó shin agus ab fhiú a chíoradh arís. Mar a deir sí:

Ba mhór an chéim chun tosaigh é ar an dearcadh cúng a bhí ag an Chonradh nuair a chuir sé i gcoinne ballraíochta i gComh-mhargadh na hEorpa ar eagla go ndéanfadh sé dochar dár gcultúr dúchasach féin. A mhalairt a tharla. Spreag ilchultúrachas na hEorpa a lán Éireannach chun meas bheith acu ar a gcultúr féin.

Déanann sí tagairt do na trí phríomhéileamh atá sa pholasaí nua: múinteoirí teanga (idir bhunmhúinteoirí agus mhúinteoirí dara leibhéil) a chur ar chúrsa tumoideachais bliana i ndúiche na teanga sin mar chuid dá n-oiliúint; ábhar amháin de bhreis ar an Ghaeilge féin a mhúineadh trí Ghaeilge; ábhar amháin a mhúineadh trí theanga ón iasacht do gach dalta dara leibhéil.

Ní féidir an dara nó an tríú héileamh i bpolasaí an Chonartha a chur i bhfeidhm gan múinteoirí sáraithe a bheith ann chun na teangacha a theagasc. Bheinn ar son an feachtas a dhíriú go hiomlán ar an chéad éileamh, is é sin, múinteoirí teanga a chur ar chúrsa tumoideachais bliana.

Tá na struchtúir ann cheana féin sna coláistí tríú leibhéil chun mic léinn a chur thar lear ar chúrsaí Erasmus agus níor chóir go mbeadh fadhb rómhór ann chun é sin a leathnú do gach múinteoir teanga iasachtaí.

Ní dhéanann sí tagairt don chaoi a bhféadfadh meath na Gaeltachta cur isteach ar an tumoideachas, go háirithe ó tá cúrsaí Erasmus ag brath ar mhic léinn a bheith sáite i gcultúr eile agus iad thar lear. Más fíor do na saineolaithe is garr go mbeidh tobar na teanga ídithe sna ceantair a bhfuil Gaeilge á labhairt anois, rud nach gcuideodh le mac léinn ar bith a rachadh ar lorg líofachta ann. Ach is féidir daoine a thumadh i nGaeilge in áiteanna nach Gaeltachtaí iad.

Aineolas aon teanga

An Australian professor of language education asserts that the dominance of English makes a knowledge of other languages more necessary than ever.

Más Béarla amháin atá agat i saol nua seo an ollBhéarla b'fhéidir gur tusa a bheidh thíos leis i gcomórtas leis an té a bhfuil Béarla agus teangacha eile aige. Sin tuairim an Ollaimh Joseph Lo Bianco ag Ollscoil Melbourne, fear atá ag plé le hoideachas teanga. Téann an t-éileamh ar Bhéarla ar sochar do thíortha Béarla (deirtear go mbeidh timpeall dhá bhilliún duine ag úsáid nó ag foghlaim na teanga faoin mbliain 2050) ach ní sochar gan dochar é. Is baolach nach mbeadh tuiscint ag an mBéarlóir ar dhearcadh, ar dhúchas agus ar aigne dreamanna eile toisc gurb é dul a theanga féin atá ar an gciall atá ag an mBéarlóir don saol.

Tá taobh eile ar an scéal, dar leis an Ollamh. De réir mar atá Béarla ag forleathnú mar idirtheanga, go háirithe san Áise, tá éagsúlacht ag teacht léi. B'fhéidir gurbh fhearr gan Béarla a shamhlú mar aon teanga amháin ach mar chnuasach mionteangacha a chuireann cultúir áitiúla in iúl agus a thagann le chéile arís le haghaidh cumarsáide ginearálta.

Is dóigh leis an Ollamh go rachaidh domhandú an Bhéarla i bhfeidhm go mór ar chúrsaí oideachais san Astráil, ach gur ar éigean atá sé seo á chíoradh ag lucht oideachais. Tá planáil teanga ag dul ar seachrán le cúpla bliain anuas san Astráil; ní mór beocht nua a chur inti agus aird a thabhairt ar an ilteangachas agus ar fheabhsú Bhéarla na mBundúchasach, na n-inimírceach agus na mac léinn idirnáisiúnta.

Teanga á triail

English has an international language testing system (IELTS) used to test the ability of international students to cope with Australian universities. But one of its devisers warns that its misuse is becoming more common, and that both students and universities will suffer.

Tá imni ar David Ingram, ollamh cailiúil le teangeolaíocht fheidhmeach. Is é is cúis leis mí-úsáid na trialach is mó a úsáidtear san Astráil chun cumas Béarla na mac léinn idirnáisiúnta a mheas: an *International English Language Testing System* - IELTS. Foireann ón mBreatain agus ó Mheiriceá a cheap IELTS sna blianta 1987 agus 1988 ag Ollscoil Lancaster, agus bhí an tOllamh Ingram ann mar ionadaí Astrálach.

Cumadh IELTS díreach chun scileanna teanga a bhaineann le hoideachas a mheas, agus deir Ingram go bhfuil an-éifeacht leis ach é a úsáid go stuama. Agus sin an áit a bhfuil an deacracht – rud a bhféadfadh triailteoirí teangacha eile ciall a fháil as. Tá raon na leibhéal cumais chomh leathan sin in IELTS go bhféadfadh mac léinn leibhéal áirithe a bhaint amach gan Béarla fóna a bheith aige i ndáiríre. Ní ar chumas Béarla amháin atá cumas foghlama ag brath; ní mór roinnt rudaí eile a chur san áireamh: is mór an tábhacht, mar shampla, atá le tuiscint ar chultúr coimhthíoch. Tá baint ag an méid seo leis an saghas caidrimh atá ag mic léinn ar na léachtóirí, leis an tairbhe a bhaineann siad as seimineáir agus le hiad a bheith in ann argóint bheacht a dhéanamh. Ní féidir le IELTS na rudaí seo a mheas; ní dhéanann sé ach cumas teanga a thriail.

Deir Ingram gur léir go bhfuil mórán ollscoileanna sásta a oiread mac léinn a phulcadh isteach agus is féidir ar son na dtáillí. Is iomaí mac léinn nach bhfuil in ann ag an obair cheal Béarla, cuma cé na marcanna a fuair sé ó IELTS, agus is minic a bhrúnn lucht teagaisc mic léinn ar aghaidh beag beann ar obair mhíshásúil.

Níl amhras ar Ingram ná go bhfuil dochar á dhéanamh do na mic léinn agus do chlú na hAstráile mar sholáthraí oideachais. Is casta an fhadhb í, ach tá fuascailt éigin ann. Caithfidh na hollscoileanna caighdeán chiallmhara iontrála a leagan síos. Caithfidh lucht ollscolaíochta a thuiscint go cruinn cén chiall atá le cumas Béarla agus cén fheidhm atá le trialacha teanga. Caithfidh na hollscoileanna aird a choinneáil ar a gclú sa síneadh fada. Caithfidh siad cabhair chúí a thabhairt do mhic léinn, go háirithe i gcúrsaí teanga agus cultúir.

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil cuir teachtaireacht dá réir chun: colger@melbpc.org.au.

Colin Ryan